

Az autonómia dilemmái Vajdaságban

írta Juhász József, történész

A koszovói krízis majdani lezárásával kapcsolatos latolgatásoknak mind gyakoribb elemévé vált a vajdasági autonómia felújítása, és azzal kapcsolatban (de néha arra leegyszerűsítve) a magyar kisebbség jövője. Érdekes ezért felvázolni az autonómia múltját és a lehetséges megoldásokat determináló realitásokat.

A történelmi Magyarország délvidéki területein létrehozandó autonómia gyökerei az 1690-es szerb bevándorláshoz, valamint I. Lipót császár dekrétumaihoz nyúlnak vissza. Ezekben és több más leiratban különféle kiváltságokat ígértek (a határőrszolgálat fejében adtak is) a törökök elől a magyar Délvidékre menekülő, s azt a 18. század elején csaknem tízszázalékosan benépesítő szerbek számára.

A lipóti dekrétumok azt nem tartalmazták, hogy a Délvidék (amely ráadásul a 18. századi német és magyar betelepülés következtében vegyes etnikumúvá "hígult") autonómiával felruházott szerb területi-politikai egységgé válna a Habsburg-államon belül, idővel mégis ez a követelés vált a magyarországi szerb nemzeti mozgalmak politikai céljává.

Ez a követelés állította szembe 1848-ban a szerbeket a magyar forradalommal. **Az előző másfél évszázadban egyre több lipóti különjogot elvesztő szerbek ugyanis a magyar államon belül olyan szerb autonóm terület létrehozását szorgalmazták,** amelyet következetesen Vajdaságnak neveztek, és amelytől az egységes politikai nemzet téveszméjétől vezérelt magyar kormányzat elzárkózott.

Végül 1849-ben a Habsburg-kormányzat létrehozta a Vajdaságot.

A szerb remények azonban nem váltak valóra. A bánági területekkel összevont tartományban a szerbek kisebbségben voltak, autonómiáról pedig a Bach-korszak közepette szó sem lehetett. **1860-ban fel is számolták a vajdasági- bánági különállást azzal, hogy ezeket a területeket is visszaillesztették a megyerendszerbe.**

Mindennek ellenére a Vajdaság újbóli létrehozása a magyarországi szerb törekvések szerves része maradt.

Ennek jegyében deklarálta 1918 novemberében a frissen felállított és vajdaságinak mondott, de szinte kizárólag szerbekből álló parlament a Vajdaság Szerbiához történő csatlakozását. Ezt a döntést a trianoni szerződés (jóllehet, nem foglalkozott azzal, hogy mi legyen a Vajdaság státusa a délszláv államon belül) de facto megerősítette azzal, hogy a jugoszláv államhoz csatolta a Délvidéket, ahol egyébként a szerbek csak relatív többséget alkottak a magyarok, a németek és több más, kisebb népcsoport mellett.

A Vajdaság politikai-közigazgatási egysége azonban most is csak átmenetinek bizonyult: a délszláv állam stabilizálódásával előbb részlegekre bontották, majd az úgynevezett Duna-bánáságba olvasztották.

1945-ben, a jugoszláv föderáció létrehozásakor, Szerbia autonóm tartományként ismét felállították a Vajdaságot.

Valódi tartalmát azonban csak a hatvanas években kapott az autonómia, végleges formáját pedig az 1974-es alkotmánnyal nyerte el, akkor a Vajdaság csaknem tagköztársasági jellegű önkormányzatot kapott, teljes állami struktúrával és közvetlen szövetségi képviseléssel. Az egyetlen lényeges különbség a köztársasági státushoz képest az

volt, hogy önrendelkezését csak Szerbia részeként gyakorolhatta - azaz nem volt elszakadási joga.

Ezt a kiterjedt önkormányzatot törölte el (a koszovóival együtt) Milosevics 1989-ben, bár az autonóm tartományi státust elvben mindmáig fenntartotta.

Az autonóm Vajdaság tehát a szerb nemzeti mozgalmak eszménye volt, (a föderációba való beépítése pedig egyrészt az államjogi egyensúly titói politikájából, másrészt a vajdasági gazdasági régió sajátosságaiból a jugoszláv átlagnál fejlettebb, illetve agrárjellegéből), és a vajdasági "őshonos szerbségnek" a belgrádi centralizmustól való idegenkedéséből fakadt. Csak ezek után kapott szerepet a tartomány etnikai összetétele, az hogy a vajdasági mozaik kisebbségeinek is élhetőbb világot teremtsenek.

Az etnikai tarkaság 1945 után amúgy is leegyszerűsödött. A németek ki- és a déli szerbek betelepítésével a szerbség abszolút többségbe került, majd aránya 1991 óta a horvátországi és a boszniai menekültek beáramlásával mintegy kétharmadra nőtt. (Éppen a "telepes szerbség" volt Belgrád helyi bázisa a centralizációban, s a telepések-menekültek és a többiek közötti feszültségek azóta is gyakran élesebbek voltak, mint általában a szerbek és a kisebbségek közöttiek.)

A kisebbségek, így a magyarok helyzete sokkal jobb volt az autonómia korszakában, mint előtte vagy utána; mi több, ezt az "aranykort" bizony itthon is irigyeltük. A vajdasági magyarok eredetileg halmozottan hátrányos helyzete (egyszerre voltak politikailag "bizonytalan lojalitású" etnikai kisebbség, agrárnépesség, továbbá egy viszonylag fejlett országrész lakosaiként a redisztribúció finanszírozói) valóban megváltozott.

Jugoszláv állampolgárként ők is részesülhettek a korszak pozitív sajátosságaiból (szabadabb kulturális légkör, nyitott határok, nyugatias áruellátás), magyarként pedig, minthogy anyanyelvük a Vajdaság egyenjogú nyelve volt, új iskoláztatási lehetőségeket nyertek, sőt a tartományi testületekben alkalmazott nemzetiségi kulcs révén politikai képviselőkhöz is jutottak (jóllehet ezek a politikusok a pártállami alapstruktúra miatt nyilvánvalóan csak korlátozott értelemben tekinthetők kisebbségi politikusoknak). Fellendült a kulturális élet, amelynek reprezentánsai a magyarság legfontosabb intézményének számító Fórum kiadójához, az akkori magyarországi napilapok színvonalát felülmúló Magyar Szó, az egész napos rádióműsor, a folyóiratok közül pedig a patinás Híd vagy az itthon is kultuszlapnak számító Új Symposion voltak.

Magyarnak lenni egészen más volt a Vajdaságban, mint Erdélyben, a Felvidéken vagy a Kárpátalján. (Az össz-jugoszláviai magyarság mintegy tíz százalékát kitevő horvátországi és -különösen - szlovéniai magyarok lehetőségeit pedig még inkább elismerően minősíthetjük.)

Csak hogy a vajdasági autonómia nem kisebbségi autonómia volt, hanem olyan regionális önkormányzat, amelynek az arculatát a régió többségi népessége, azaz a szerb adta meg. (A koszovói autonómia státusa nem különbözött a vajdaságitól, de mivel ott az albánok voltak többségben, többé-kevésbé mégis betölthette az albán önkormányzat funkcióját!)

A magyaroknak sem volt módjuk az önszerveződésre, nem léphették át az adott, lényegében egyéni lehetőségeket, nem alakíthattak nemzetiségi szövetséget sem. Ráadásul éppen akkoriban gyorsult fel az asszimiláció, amely egyik okozója volt a vajdasági magyarság fogyásának.

- 1961-91 között számuk 443 ezerről 341 ezerre, arányuk 23,8 százalékról 16,9 százalékra esett vissza (ma pedig nem több 15 százaléknál). Ezért nem meglepő, hogy a magyarok többsége nem sajnálta igazán a vajdasági autonómia felszámolását, és a 90-es évek közepéig meglehetősen érdektelenül viszonyult annak felújításához.

Jövőképeket ugyanis akkori meghatározó pártjuk, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) autonómiakoncepciója uralta. A személyi és a területi elvet ötvöző elképzelés olyan háromszintű autonómiát vázolt fel, amelyben az összmagyarságot reprezentáló területi önkormányzat mellett helyet kapna a magyar többségű települések önkormányzata, valamint az összefüggően magyarul lakta terület autonóm körzette alakítása. A konstrukciót a perszonális elv elsőbbsége jellemezte, mivel a magyarságnak csak a kisebbik fele él a potenciális autonóm körzethez tekintett Tisza menti magyar etnikai tömb területén. A VMDK tehát kifejezetten etnikai autonómiát hirdetett - néhány autonomista szerb politikus bírálta is a VMDK-t amiatt, hogy "el akarja különíteni" a magyarságot a vajdasági sokszínűségtől.

A 90-es évek közepén a VMDK felbomlásával átalakult a politikai színtér: ma hat magyar párt van (néhány ismert személyiség pedig a szerb ellenzék körében politizál), amelyek közül a legutóbbi választások alapján csak a Vajdasági Magyarok Szövetsége (VMSZ) tekinthető komoly erőnek. A

hármaskörű autonómiaeszményét a VMSZ is fenntartotta, ugyanakkor **nyitottabb lett az össz-vajdasági önkormányzat iránt: úgy látta - aligha alaptalanul - , hogy az autonóm Vajdaságban jobbak lehetnek a kisebbségi autonómia esélyei, mint a centralizált Szerbiában.**

Közben valamelyest megerősödtek a vajdasági szerb autonomista pártok, illetve nyitottabb lett az autonómia iránt Milosevics szerbiai és montenegrói ellenzéke is.

Mindez megnyitotta annak lehetőségét, hogy a vajdasági és/vagy magyar autonómia Jugoszlávia demokratizálásába és decentralizációjába illeszkedve valóban létrejöhessen. Ezt a lehetőséget nem kell a pillanatnyi helyzetből kiindulva lebecsülni, sem határrevíziós vágyalomnak túllícitálni. A magyar politika jobboldalának ezért tartania kellene magát az Antall-doktrínához, vagyis, hogy azokat a (reális) célokat kell támogatni, amelyeket a határon túli magyarok, ez esetben a vajdaságiak maguk fogalmaztak meg - márpedig a VMSZ-koncepció aktualizálása és pártközi egyeztetése még csak most folyik. Látni kell azt is, hogy az autonomista célokhoz lehet találni ottani szövetségeseket, legalábbis, ha nem támadnak kétségeik a "hátsó szándékok" iránt, illetve, ha nem romlanak meg jóvátehetetlenül a magyar-szerb államközi és a helybéli mindennapos kapcsolatok. A magyar autonómia ugyanis realizálható a szerbség történelmi veresége nélkül is - **érdemes megfigyelni, hogy Jugoszlávia szétesése mennyire más formát öltött a szlovén és a macedón kiválás során, mint a horvátországi, boszniai és koszovói esetekben, amelyekben az elszakadás csakis súlyos szerb vereségek árán volt (vagy Koszovó esetében lenne) megvalósítható.**

Ez azonban csak lehetőség.

Ezért a koszovói válság lezárását valóban össze kellene kötni egy olyan általános rendezéssel - anélkül, hogy a Vajdaság ügyét közvetlenül kiegyenlítenék a koszovói krízissel! -, amely a jugoszláv állam "europaizálásának" szerves részeként kezelné a vajdasági regionális és kisebbségi problémákat is.

Azaz, a nagyhatalmaknak vissza kellene térni az 1991-es Carrington-terv (az első és egyetlen olyan, sajnos sikertelen délszláv béketerv, amely az egyes válsággócokat még nem egymástól elszigetelve szemlélte) azon alapvetéséhez, hogy a válságra koherens választ kell adni. Akkor talán nem ismétlődik meg az 1991-95 közötti eseménysor, hogy tudniillik az egyik góc pacifikálása után a válság egyszerűen tovagördült, azaz kevésbé fenyegetne a koszovói után egy montenegrói, szandzsáki vagy éppen egy vajdasági robbanás veszélye.

A magyar politika szorgalmazhatja ezt a megközelítést - de csak realista mértékkel. Mert azt senki nem gondolhatja komolyan, hogy a NATO a "kisebbségek érdekében fellépő szervezetként" felhasználható a magyar érdekvédelem olyan eszközeként, amely a háború "következetes" támogatásáért cserébe keresztülvisz majd bármit, akár más nagyhatalmak ellenére is. Azok ugyanis minden bizonnyal a NATO partnerei lesznek a rendezés folyamatában.

forrás://Népszava.hu